रुपन्देहीका आदिवासी थारूको सामाजिक–सांस्कृतिक अवस्था र परिवर्तनहरू

(रुपन्देही जिल्लाको सौ फर्सांटिकर गा.वि.स. को एक अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
निर्मला पौडेल
रोल नं. ४३१
त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय क्याम्पस
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट समाजशास्त्रको स्नोतकोत्तर तह पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा सुश्री निर्मला पौडेलले **"आदिवासी थारुको सामाजिक-सांस्कृतिक अवस्था र परिवर्तनहरू एक अध्ययन"** विषयक शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु र उहाँको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दै मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

सह-प्रा. डा. केशवकुमार श्रेष्ठ

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

मितिः २०६५/११/२८

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र

केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिकशास्त्रअन्तर्गत सुश्री निर्मला पौडेलले **"आदिवासी थारुको सामाजिक–सांस्कृतिक अवस्था र परिवर्तनहरू : एक अध्ययन"** विषयक शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहराइएकोले स्वीकृत प्रदान गरिएको छ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

विभागीय प्रमुख ....

डा. ओम गुरुङ

बाह्य परीक्षक

मधुसूदन सुवेदी ....

शोधनिर्देशक ....

डा. केशवकुमार श्रेष्ठ

मितिः २०६५/१२/२०

कृतज्ञता ज्ञापन

नेपालमा विभिन्न क्षेत्रमा छरिएर रहेका विभिन्न जातीय समुदायमध्ये आफ्नो छुट्टै मौलिक विशेषता बोकेको थारु समुदाय तराईको प्रमुख क्षेत्रफल ओगटेको उत्त आदिवासी हो । सोझा, इमानदार र परिश्रमी जातिको रूपमा चिनिने थारुहरूको सामाजिक-सांस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तनको बारेमा केही जानकारी प्राप्त गर्ने उद्देश्यले मैले रूपन्देही जिल्लाको सौ फर्सातिकर गा.वि.स. लाई अध्ययन क्षेत्र बनाएर शोधपत्र तयार गरेकी छु । शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा सकेसम्म मिहिनेत गरेको भए पनि यो मेरो पहिलो अनुसन्धान कार्य भएकोले केही कुराहरू छुटेको वा नपुग हुन सक्दछ जसको लागि म क्षमा प्रार्थी छु ।

यस शोध-पत्र तयार गर्दा आफ्नो अमुल्य समय प्रदान गरी सुरु देखि नै प्रशस्त सर सल्लाह र मार्गदर्शन दिनु हुने आदरणीय शोध निर्देशक डा. केशवकुमार श्रेष्ठ ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यो शोधपत्र तयार पार्नका लागि समयमा नै आवश्यक व्यवस्था मिलाई दिनुहुने समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख डा. ओम गुरुङ ज्यूलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो शोधपत्र तयार गर्दा स्थलगत कार्यमा आफ्नो अमूल्य समय र अनुभव तथा विचारहरू दिएर सहयोग पुऱ्याउने स्थानीय बासिन्दा किसुन चन्द चौधरी र सम्पूर्ण उत्तरदताहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । आर्थिक रूपले विषम परिस्थितिमा पनि यहाँसम्मको पढाइमा सहयोग र हौसला प्रदान गरिदिनु हुने मेरो पुजनीय पिता श्री भवदत्त पौडेल र माता जानकी पौडेल ज्यूप्रति आभारी छु । यस शोधपत्र लेखन कार्यलाई सहजता प्रदान गर्ने भाइ कमल र बहिनी हिरा पौडेललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधकार्यको सुरुवात देखि नै आवश्यक सहयोग र सल्लाह दिनुहुने दाजुहरू कृष्ण र ओम प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । स्थलगत रूपमा तथ्याङ्क सङ्कलन कार्यमा सहयोग गर्ने भाइ राजु र गणेश त्यस्तै गरी साथीहरू रज्जु र पार्वतीलाई हृदयदेखि धन्यवाद दिन चाहन्छु साथै लेखन कार्यलाई पर्याप्त समय उपलब्ध गराएकोमा क्रिएटिभ कम्प्युटर सेन्टर कीर्तिपुर, नयाँबजारलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा मेरो यो सानो प्रयासले थारुहरूको बारेमा जानकारी हासिल गर्न चाहने महानुभावहरूलाई केही मात्रामा भए पनि सहयोग पुऱ्याउन सक्नेछ भन्ने विश्वास लिएकी छु ।

निर्मला पौडेल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर

विषयसूची

	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	
स्वीकृतिपत्र	
कृतज्ञताज्ञापना	
विषयसूची	
तालिका सूची	
रुपन्देही जिल्ला र गा.वि.स.को नक्सा	
अध्याय– एक : परिचय	**१–६**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अनुसन्धानको उद्देश्य	४
१.४ अनुसन्धानको महत्व र सान्दर्भिकता	४
१.५ अध्ययनको सङ्गठन	५
अध्याय दुई : सान्दर्भिक साहित्यको पुनरावलोकन	**७–१३**
२.१ ऐतिहासिक पक्ष	७
२.२ थारु जातिको उत्पत्ति	९
२.३ सामाजिक सांस्कृतिक पक्ष	११
२.४ आर्थिक पक्ष र परिवर्तन	१३
अध्याय तीनः अध्ययनविधि	**१४–१८**
३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनोटको औचित्य	१४
३.२ अध्ययनको ढाँचा	१४
३.३ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोत	१४
३.४ समग्रता र नमुना छनोट	१६
३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधिहरू	१६
३.५.१ प्राथमिक स्रोत	१६
३.५.१.१ अन्तर्वार्ता	१६
३.५.१.२ अवलोकन	१६
३.५.१.३ प्रश्नावली अनुसुची	१७

३.५.१.४ प्रमुख जानकारी व्यक्तिहरूसँगको अन्तर्वार्ता १७

३.५.२ द्वितीय स्रोत १७

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १८

३.७ अध्ययनको सीमा १८

अध्याय – चार : अध्ययन क्षेत्रको सामान्य परिचय १९–२८

४.१ भौगोलिक अवस्था १९

४.२ रूपन्देही जिल्लाको परिचय १९

४.२.१ रूपन्देही जिल्लाको नामकरण २१

४.२.२ ऐतिहासिक महत्व २१

४.२.३ प्रमुख पर्यटकीय तथा धार्मिक स्थलहरू २१

४.२.४ हावापानी र वनस्पति २१

४.२.५ नदी तथा ताल २२

४.३ सौ फार्सटिकर गा.वि.स. २२

४.४ सौ फर्साटिकर गा.वि.स. को सामाजिक अवस्था २३

४.४.१ जनसंख्या २४

४.४.२ भाषा २५

४.४.३ रहनसहन २५

४.४.४ शैक्षिक अवस्था २६

४.४.५ स्वास्थ्य २६

४.३.६ सञ्चार २६

४.३.७ खानेपानी २७

४.३.८ शान्ति सुरक्षा २७

४.५ सौ फर्साटिकर गा.वि.स. को आर्थिक अवस्था २७

४.६ सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरू २८

अध्याय – पाँच : तथ्याङ्कको प्रस्तुति र विश्लेषण २९–५७

५.१ जनसंख्या २९

५.२ परिवार संख्या ३०

५.३ शैक्षिक अवस्था ३१

५.४.१ छोराछोरीलाई पढाउने चाहना ३३

५.५ भाषा ३४

५.६ नातेदारी प्रचलन ३५

५.७ भेषभूषा र गरगहना ३५

५.८ खानपान ३६

५.९ महिलाको स्थिति ३७

५.१० परिवारनियोजन ३८

५.११ स्वास्थ्य , सरसफाई र खानेपानी ३९

५.१२ सामाजिक संस्कार ४०

५.१२.१ गर्भधारण ४०

५.१२.२ जन्म संस्कार ४१

५.१२.३ नामकरण ४२

५.१२.४ फुला चलाई (रजश्वला) ४२

५.१२.५ चुडा कर्म ४३

५.१२.६ विवाह संस्कार ४३

५.१२.७ अन्तर्जातीय विवाहप्रतिको धारणा ४६

५.१२.८ छोराछोरीको विवाह गर्ने उमेर सम्बन्धी धारणा ४७

५.१२.९ मृत्यु संस्कार ४७

५.१३ धर्म तथा पूजाआजा ४८

५.१४ धार्मिक अन्धविश्वास ५०

५.१५ चाडपर्वहरू ५१

५.१६ गीत तथा नाच ५७

५.१७ राजनीति ५७

अध्याय – छ : सामाजिक तथा सांस्कृतिक परिवर्तन **५८–६५**

६.१ सामाजिक जीवनमा आएको परिवर्तन ५८

६.१.१ पारिवारिक प्रथामा आएको परिवर्तन ५९

६.१.२ भाषामा आएको परिवर्तन ५९

६.१.३ पोशाकमा आएको परिवर्तन ५९

६.१.४ सामाजिक संस्कार तथा चाडपर्वमा आएको परिवर्तन ५९

६.२ धार्मिक विश्वास तथा चाडपर्वमा आएको परिवर्तन ६१

६.३ भेषभूषा तथा खानपिनमा आएको परिवर्तन ६२

६.४ शैक्षिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन ६२

६.५ महिलाको अवस्थामा आएको परिवर्तन ६३

६.६ बसोबासमा आएको परिवर्तन ६३

६.७ स्वास्थ्य तथा सरसफाइमा आएको परिवर्तन ६३

६.८ पेसामा भएको परिवर्तन ६४

६.९ राजनैतिक चेतनामा आएको परिवर्तन ६४

अध्याय – सात : आर्थिक अवस्था **६६–७५**

७.१ घरको बनावट ६६

७.२ पेसा ६७

७.२.१ पशुपालन ६८

७.३ जग्गा जमिन ६९

७.४ खाद्यान्न उत्पादन ७०

७.५ भू-स्वामित्वको प्रकार ७१

७.६ खान पुग्ने तथा नपुग्ने स्थिति ७१

७.७ ऋणको अवस्था ७२

७.८ परम्परागत पेसा प्रतिको धारणा ७३

७.९ सञ्चारका साधनहरू ७४

७.१० खाना पकाउने स्रोत ७४

अध्याय आठ : सारांश र निष्कर्ष ७६–७९

८.१ सारांश ७६

८.२ निष्कर्ष ७८

सन्दर्भग्रन्थसूची ८०

प्रश्नावली

तालिका सूची

तालिका नं १ थारू जतिको वडागत जनसंख्याको विवरण २४

तालिका नं २ : उमेर र लिङ्ग अनुसार अध्ययन क्षेत्रका थारू जातिको जनसंख्याको विवरण २९

तालिका नं ३ : परिवार संख्याको आधारमा पारिवारिक विवरण ३०

तालिका नं ४ : लिङ्ग अनुसार थारू जातिको शैक्षिक स्तरको विवरण ३२

तालिका नं ५ : छोराछोरलिाई पढाउने चाहनाको विवरण ३३

तालिका नं ६ : उमेर समूह अनुसार परिवार नियोजन ३८

तालिका नं ७ : उपचार गर्ने विधि सम्बन्धी विवरण ३९

तालिका नं. ८ : अन्तर्जातीय विवाह सम्बन्धी धारणा ४६

तालिका नं ९ : भूतप्रेत सम्बन्धी धारणा ५०

तालिका नं १० : थारू जातिको घर, छानो र गाह्रोको विवरण ६६

तालिका नं :११ : उत्तरदाता थारू जातिको पेसागत विवरण ६७

तालिका नं १२ : पशुपंक्षीको विवरण ६८

तालिका नं १३ : जग्गा जमिनको विवरण ६९

तालिका नं :१४ : खाद्यन्न उत्पादनको विवरण ७०

तालिका नं : १५ : भू-स्वामित्वको विवरण ७१

तालिका नं. १६ : खान पुग्ने र नपुग्ने स्थितिको विवरण ७२

तालिका नं. १७ : ऋृण लिएको विवारण ७३

तालिका नं. १८ : सञ्चारका सुविधाहरूको विवरण ७४

तालिका नं. :१९ : खाना पकाउने स्रोतको विवरण ७५